

CRIZA DIN UCRAINA ȘI IMPACTUL EI ASUPRA SISTEMULUI DE SECURITATE AL REPUBLICII MOLDOVA

Autor:

Cornel Ciurea,
expert IDIS „Viitorul”

Criza din Ucraina și impactul ei asupra sistemului de securitate al Republicii Moldova

Cornel Ciurea, expert IDIS „Viitorul”

Introducere

Criza din Ucraina a influențat de o manieră radicală modul în care societatea moldovenească analizează opțiunile de securitate. Acest fapt poate fi dedus inclusiv din schimbarea de accente în discursul Prim-ministrului Iurie Leancă, demnitarul oscilând de la admiterea revizuirii statutului de neutralitate prevăzut de Constituție, în luna aprilie 2014¹, până la oferirea de asigurări Rusiei că Republica Moldova își va păstra respectivul statut, în septembrie 2014². Această pendulare reflectă starea de incertitudine ce persistă în societatea moldovenească legat de tema securizării teritoriului circumscris de frontierele statului. În mod firesc, criza din Ucraina a determinat o reacție de repliere din partea Guvernului Republicii Moldova, care a revenit la un comportament reactiv și defensiv în raport cu Rusia. În același timp, o asemenea reacție a condus la resuscitarea unor atitudini pro-NATO, exprimate în timpul campaniei electorale de către partidele liberale.

Discuția în cauză datează demult și reflectă un vechi clivaj din Republica Moldova - adepții neutralității versus susținătorii aderării țării la Alianța Nord-Atlantică. Poziția pro-NATO s-a activizat începând cu anul 2004 și odată cu apariția Strategiei euro-atlantice pentru Marea Neagră. Argumentele în favoarea acestei opțiuni oscilează de la punerea în prim-plan a caracterului deficitar al neutralității și a importanței dimensiunii politico-militare a aderării la NATO³ până la caracterul instituțional și reformator al Alianței, necesar

pentru consolidarea instituțiilor democratice⁴ și până la fatalismul și ireversibilitatea acestui proces, care reclamă ca aderarea la NATO să se producă obligatoriu înainte de procesul de integrare europeană⁵.

Viziunea „ortodoxă” asupra neutralității este însă exprimată de Concepția asupra Securității Naționale a Republicii Moldova, document aprobat în 2008⁶ și care spune că, „în conformitate cu art. 11 din Constituție, Republica Moldova proclamă neutralitatea sa permanentă, ceea ce presupune că țara noastră nu este parte la blocuri militare și nu admite dislocarea de trupe militare sau de armamente ale altor state și ale blocurilor militare pe teritoriul său”. De asemenea, în Strategia securității naționale a Republicii Moldova, adoptată în 2011, printre reperatele principale ale politicii externe a statului, care țin de asigurarea stării de securitate, nu se numără ideea aderării la NATO, deși este menționat în mod explicit statutul de neutralitate⁷.

În prezenta lucrare vom lua în dezbateră principalele tendințe ce gravitează în jurul acestui clivaj major - **neutralitate versus aderare la NATO** - din perspectiva consecințelor crizei din Ucraina asupra Republicii Moldova. În opinia noastră, în conjunctura actuală ideea de neutralitate își pierde din ce în ce mai mult sensul. Ba mai mult, dispariția regulilor de joc acceptate anterior transformă neutralitatea într-un concept aproape găunos. Totuși, paradoxul asigurării securității face ca, în pofida erodării continue a conținuturilor sale, neutralitatea să rămână un concept indispensabil din perspectiva necesității minimizării riscurilor. Orice orientare în altă direcție ar determina o sporire nejustificată a riscurilor și amenințărilor pentru Republica Moldova.

1 <http://moldova24.net/premierul-leanca-nu-respinge-possibilitatea-revizuirii-statului-de-neutralitate-al-moldovei/?lang=ru>

2 <http://www.mediafax.ro/externe/iurie-leanca-asigura-rusia-ca-republica-moldova-isi-va-pastra-statutul-de-neutralitate-13231466>

3 Iulian Chifu, „Opțiunile de securitate ale Republicii Moldova”, IDIS Viitorul, 2009

4 Dumitru Mînzărari, Veaceslav Ioniță, „De ce avem nevoie de NATO”, Discussion papers, 2008-2009

5 Dan Dungaciu, „Geopolitică și securitate la Marea Neagră - Opțiunile strategice ale României și Moldovei”, în „Moldova pe calea democrației și stabilității”, Editura „Cartier”, 2008

6 <http://lex.justice.md/md/328010/>

7 <http://lex.justice.md/md/340510/>

I. Criza din Ucraina și impactul ei asupra sistemului de securitate al Republicii Moldova

1. Disoluția Sistemului European de Securitate în urma crizei din Ucraina

Evenimentele din Ucraina și criza profundă în care a intrat vecinul nostru din Est reflectă scurtcircuitarea sau chiar disoluția întregului Sistem European de Securitate. Acest sistem a fost creat prin semnarea Actului Final de la Helsinki în 1975 și a fost dezvoltat ulterior printr-o serie de documente importante, precum Carta de la Paris pentru o Nouă Europă din 1990, Declarația de la Lisabona din 1996, Carta Securității Europene din 1999 etc. Principiile de bază ale acestui sistem vizează, înainte de toate, respectul pentru egalitatea suverană a statelor, integritatea lor teritorială, inviolabilitatea frontierelor, neutilizarea forței sau amenințarea cu forța, soluționarea pașnică a disputelor, neamestecul în treburile interne, respectarea drepturilor omului etc.

În linii mari, arhitectura europeană de securitate de astăzi se bazează pe trei piloni: (1) NATO, ca o platformă colectivă de apărare militară, care în același timp menține rolul SUA în Europa; (2) Uniunea Europeană, ca o structură ce asigură stabilitatea politică și economică; (3) Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), care trebuie să îndeplinească rolul de forum politic și de securitate. Cu toate acestea, în principiu, „schema” în cauză a condus la confruntare cu Rusia care, după căderea Uniunii Sovietice, s-a simțit în mare parte exclusă din chestiunile europene, deși rolul său în viața politică și economică a Europei rămâne deosebit de important⁸.

Crizele anterioare - bombardamentele Iugoslaviei de către trupele NATO (1999), recunoașterea independenței Kosovo (2008), războiul ruso-georgian (2008) și recunoașterea

8 Marius Laurinavičius, Laurynas Kasčiūnas, Vytautas Keršanskas, Linas Kojala, „EU AND RUSSIA RELATIONS AFTER CRIMEA: RED LINES FOR „BUSINESS AS USUAL””, 20 iunie 2014, accesibil pe <http://www.eesc.lt/uploads/news/id750/EU%20and%20Russia%20after%20Crimea.pdf>

de către Kremlin a Abhaziei și Osetiei de Sud - n-au fost în măsură să dea o lovitură fatală acestui sistem, deși au reprezentat fisuri ce au șubrezit substanțial construcția. În același timp, evenimentele din Irak, Libia și Siria, deși colaterale, au pregătit disoluția sistemului. Anexarea Crimeii de către Rusia și declanșarea luptelor în Donețk și Luhansk au schimbat decisiv datele problemei, și de facto reprezintă dovada că, astăzi, Sistemul European de Securitate a devenit nefuncțional. Specialiștii vorbesc despre un nou Război Rece sau un Război Rece *soft* dintre Rusia și Occident⁹.

Dezbaterea asupra factorilor ce au determinat o asemenea transformare dramatică pe bătrânul continent este una mai amplă. În fond, discuția gravitează în jurul întrebării sacramentale: cine e vinovat? Înainte de toate, trebuie să spunem că nu există un consens asupra momentului declanșator al crizei. Pentru occidentali, punctul de plecare, secunda „zero” și condiția inițială a declanșării crizei este anexarea Crimeii. În opinia lor, Sistemul European de Securitate a început să se prăbușească chiar din clipa în care „omuleții verzi” ai Rusiei au pășit pe pământul Crimeii.

Potrivit Secretarului General al NATO, Anders Fogh Rasmussen, „...trăim într-o lume diferită de cea în care ne-am aflat acum o lună... Agresiunea militară a Rusiei în Ucraina reprezintă o încălcare flagrantă a angajamentelor internaționale ale acestei țări și este o violare a suveranității și integrității teritoriale a Ucrainei. Anexarea Crimeii printr-un așa-zis referendum organizat cu pistolul la tâmplă este ilegală și nelegitimă”¹⁰. În opinia lui Rasmussen, aceasta este cea mai gravă amenințare la securitatea și stabilitatea europeană de la sfârșitul Războiului Rece încoace din, cel puțin, trei motive: a) proporțiile fără de precedent ale crizei ca urmare a mișcării fără de precedent a trupelor, b) mizele disputei - un număr extrem de mare de oameni este lipsit de dreptul de a face

9 <http://www.golos-ameriki.ru/content/new-cold-war/1894864.html>

10 <http://www.brookings.edu/blogs/brookings-now/posts/2014/03/nato-secretary-general-russia-annexation-crimea-illegal-illegitimate>

alegerea; c) proximitatea cu frontierele NATO. Occidentalii cred, de asemenea, că această criză nu vizează doar Ucraina, ci este o formă de „revizionism al secolului XXI” - o tentativă de a întoarce acele ceasornicului înapoi, de a trage noi linii de divizare în Europa, de a păstra sferile de influență și de a legitima utilizarea forței în disputele internaționale¹¹.

Toate aceste argumente sunt combătute de diplomația rusă. Potrivit ministrului rus de Externe, Serghei Lavrov, momentul declanșator al crizei nu a fost Ucraina: „Criza securității europene și a întregului ei sistem nu a fost cauzată de Ucraina. Dimpotrivă, criza din Ucraina a oglindit contradicțiile existente în regiunea euro-atlantică”¹². Iar conform adjunctului diplomației ruse, Aleksei Meșkov, cauzele principale constau în „incapacitatea OSCE de a asigura o unitate reală a spațiului euroatlantic pe baza recunoașterii drepturilor egale ale tuturor statelor membre. Crearea unui sistem paneuropean de securitate a fost subminată în mod constant de acțiuni unilaterale, inclusiv de extinderea NATO și de amplasarea elementelor scutului antirachetă în Europa”¹³.

În opinia Kremlinului, pachetul triplu de politici occidentale în Europa - extinderea succesivă a NATO (1), extinderea UE și oferirea Acordurilor de Asociere statelor din Europa de Est (2), și promovarea democrației, care a condus la declanșarea Maidanului din Kiev (3) - a mai pus niște lemne pe un foc ce abia aștepta să fie ațâțat¹⁴. În plus, Moscova nu acceptă în totalitate ideea că anexarea Crimeii este un act care încalcă prevederile Acordului Final de la Helsinki. Dimpotrivă, Rușii consideră că extinderea NATO a creat o situație geopolitică

11 În cartea sa „The End of Eurassia. Russia on the Border between Geopolitics and Globalization”, Dmitri Trenin declara că Rusia dispunea de trei alternative în secolul 21 - revizionism, dezintegrare sau ajustare creativă. Anexarea Crimeii implică, în opinia occidentalilor, opțiunea în favoarea revizionismului cu corolarele sale - restaurarea dominației asupra spațiului post-sovietic, panslavismul și „a doua reunificare cu Ucraina”, conflictul cu Vestul sau multipolarismul.

12 <http://itar-tass.com/en/russia/751544>

13 http://www.noi.md/md/news_id/52540

14 John J. Mearsheimer, „Why the Ukrainian Crisis is the West fault: The Liberal Delusions that Provoked Putin”, în Foreign Affairs Sept - Oct 2014

inacceptabilă, în urma căreia lărgirea umbrelei de securitate a Alianței se făcea pe socoteala altora (de exemplu, Rusia), fapt ce contravine unor principii fundamentale stipulate în documentele de bază ale Sistemului European de Securitate. De asemenea, diplomația rusă nu acceptă argumentul potrivit căruia anexarea Crimeii reprezintă momentul incipient al crizei. Moscova consideră că momentul „zero” a fost nu în martie 2014 (21 martie - primele acțiuni de anexare), ci pe 22 februarie 2014, atunci când Parlamentul ucrainean a votat pentru demiterea președintelui Victor Ianukovici, care fugise la Harkov. În opinia Moscovei, demiterea lui Ianukovici a fost neconstituțională, iar susținând-o Occidentul, de facto, nu și-a respectat angajamentele asumate la negocierile din 21 februarie¹⁵.

Disputa legată de importanța factorului ucrainean pentru declanșarea crizei Sistemului European de Securitate este secundată și de alte câteva confruntări la fel de principiale.

1. Occidentul insistă asupra dreptului suveran al statelor de a lua decizii în ceea ce privește apartenența lor la uniuni vamale și blocuri militare. În acest context este deseori invocat exemplul Armeniei, care a fost lăsată fără opreliști să adere la Uniunea Economică Eurasiatică. De aceeași manieră, statele occidentale insistă asupra dreptului suveran al Moldovei și Ucrainei să adere la blocurile occidentale. Moscova respinge însă aceste argumente și consideră că statele trebuie să adere la diverse blocuri economice și militare fără a perturba echilibrul de putere, iar deciziile cu pricina urmează să fie luate într-un format multilateral, pentru a nu crea o situație în care „securitatea unora se obține pe contul altora”. În plus, rușii insistă asupra interpretării clasice a noțiunii de suveranitate, care acordă întâietate în stabilirea regulilor

15 SPIEGEL ONLINE, Hamburg, Germany (6 March 2014). “Münchenhausen-Check: Putin und der legitime Präsident der Ukraine”. *SPIEGEL ONLINE*. Retrieved 23 October 2014.

de joc statelor puternice. Spre deosebire de Moscova, statele occidentale sunt adeptele unei interpretări postmoderne și liberale a noțiunii de suveranitate, care permite „iepurilor să stea la aceeași masă cu leii”.

2. O altă dispută ține de partea ce ar urma să suporte costurile legate de criza din Ucraina. Occidentul consideră că intervenția militară a Rusiei, respectiv distrugerile provocate în Estul Ucrainei, obligă Kremlinul să-și asume cheltuielile necesare pentru reconstrucția regiunii. Moscova însă sugerează, la rândul ei, că în momentul de față UE și SUA trebuie să aloce resurse pentru redresarea situației. În opinia rușilor, oferta lor de 15 miliarde de dolari, făcută lui Viktor Ianukovici în 2013, a fost respinsă de actuala guvernare de la Kiev, ceea ce absolvește Kremlinul de orice responsabilitate financiară față de Ucraina.
3. Rolul OSCE în regiune este și el intens disputat. Statele occidentale consideră că Rusia violează în mod sistematic principiile constitutive ale acestei organizații, fapt ce o transformă într-o structură nefuncțională, inaptă să-și exercite atribuțiile. Fără a nega potențialul organizației în cauză, Moscova insistă asupra faptului că OSCE a fost „confiscată” de către marile state occidentale, care folosesc respectiva platformă pentru a-și impune voința în detrimentul statelor minoritare. Occidentalii neagă, la rândul lor, existența unei conjurații antirusești ce ar implica „îndiguirea” în continuare a Rusiei.
4. O dispută extrem de importantă, bazată pe „teoria conspirației”, se referă la felul în care Occidentul s-a implicat în evenimentele din centrul Kievului, de la sfârșitul anului 2013 - începutul lui 2014. Occidentalii afirmă că ei au

susținut opțiunea suverană a poporului ucrainean. În replică, Moscova se arată convinsă că vizitele repetate ale oficialilor occidentali și susținerea Maidanului în detrimentul președintelui „legitim” Viktor Yanukovici a reprezentat un exemplu cras de amestec în treburile interne ale unui stat suveran, care a modificat de o manieră radicală vectorul de dezvoltare al Ucrainei.

Toate aceste dispute au creat o situație de profundă neîncredere între Rusia și SUA, Rusia și NATO, Rusia și UE și noi linii de ruptură între spațiile de integrare în Europa. La nivel macro putem vorbi despre câteva consecințe fundamentale asupra problematicii securității regionale.

- Are loc criza ideologiei „spațiilor comune”, fapt ce conduce la blocarea modelului „Marii Europe de la Lisabona la Vladivostok”.
- S-a înregistrat cea mai gravă, de la sfârșitul Războiului Rece încoace, degradarea a relațiile dintre marii actori geopolitici, fapt ce a condus la dispariția platformelor comune de discuție (G8, Consiliul NATO-Rusia etc.), iar comunicarea dintre părți s-a transformat într-un „dialog al mutului cu surdul”.
- Asistăm la intrarea în coliziune a celor două mari proiecte de integrare din Europa - Uniunea Europeană și Uniunea Economică Eurasiatică -, fapt ce a fost stimulat de încetățenirea în regiune a ideologiei „ori, ori” în defavoarea ideologiei „și, și”.
- În urmă anexării Crimeii și a Sevastopolului, Rusia a dat de înțeles că este în stare să întreprindă acțiuni strategice care să modifice radical regulile de joc în regiune.
- Are loc un proces progresiv de militarizare în regiune: Rusia

introduce trupe în regiunea numită de ei Novorossia și își fortifică capacitățile militare în alte zone (de exemplu, Transnistria); în același timp, NATO începe să patruleze spațiul aerian al Țărilor Baltice, introduce vase de război în Marea Neagră, mărește numărul de aplicații militare, iar soldații americani au revenit la hotarele NATO. Urmărim o tranziție graduală de la abordarea *soft* a securității la cea *hard*.

Poziția Rusiei în acest context este relativ clară. Potrivit ei, țări est-europene precum Ucraina și Moldova trebuie să accepte statutul de state-tampon. Rusia este dispusă să discute despre situația din Ucraina doar după ce se face o distincție netă între Crimeea și Sevastopol, pe de o parte, și Donețk și Luhansk, pe de altă parte. În opinia rușilor, subiectul Crimeii este închis definitiv - poate fi dezbătut doar statutul regiunilor din Sud-Estul Ucrainei. De asemenea, Moscova dorește să obțină dreptul de veto asupra ulterioarelor extinderi ale NATO și UE. Acordarea unui statut de neutralitate Ucrainei ar permite Rusiei să aibă un cuvânt greu de spus în politica internă de la Kiev, fapt ce va conduce la diminuarea influenței UE în regiune. Această poziție rigidă a generat proiectarea a două tipuri de răspunsuri alternative, care pot fi date Rusiei în respectivul context.

- 1) **Politica de izolare sau de îngrădire a Rusiei**, promovată în UE de statele Baltice, Polonia, România, dar și de SUA¹⁶. Adepții acestei viziuni consideră că relația dintre UE și Uniunea Economică Eurasiatică nu este una doar de competiție dintre două blocuri comerciale, ci și de rivalitate între două sisteme diferite de valori politice și economice. Statelor din Europa de Est trebuie să li se acorde perspectiva

16 Marius Laurinavičius, Laurynas Kasčiūnas, Vytautas Keršanskas, Linas Kojala, „EU AND RUSSIA RELATIONS AFTER CRIMEA: RED LINES FOR „BUSINESS AS USUAL””, 20 iunie 2014, accesibil pe <http://www.eesc.lt/uploads/news/id750/EU%20and%20Russia%20after%20Crimea.pdf>

aderării la Uniunea Europeană pentru a nu crea spații geopolitice vulnerable de a fi ocupate de Rusia. Astfel, în cazul Ucrainei și Republicii Moldova, susținătorii politicii de izolare insistă asupra aprofundării procesului de integrare europeană a acestor țări, semnarea Acordului de Asociere cu UE fiind doar o etapă tranzitorie. Orice discuție de mai departe cu Rusia (de exemplu, anularea sancțiunilor) poate avea loc doar după revenirea Moscovei la pozițiile de până la conflict - detensionarea situației din Ucraina și eliberarea Crimeii.

- 2) **Politica de coexistență sau de coevoluție cu Rusia**. Adepții acestei abordări consideră că sancțiunile aplicate Rusiei deseori au un impact contraproductiv. Drept urmare, fără a pleda pentru o politică de cedări și compromisuri permanente, ei se pronunță în favoarea unei angajări plenare în colaborarea cu Uniunea Economică Eurasiatică, ceea ce îi trimite Moscovei un semnal clar, și anume, că UE recunoaște dreptul Rusiei de a avea un proces de integrare propriu. Totodată, o astfel de politică ar clarifica limitele eventualei extinderi pentru NATO și pentru UE - și, în cazul în care unul dintre aceste două procese va continua, îl va face compatibil cu doleanțele Rusiei. O asemenea abordare ar crea spații de cooperare și concurență între cele două proiecte de integrare, ce ar fi bazate pe diferite filozofii, dar cu deschidere spre participări duale și spre diverse forme de suprapunere sau colaborare. Iar aceasta va devia concurența de la zona politică spre cea economică¹⁷.

Prezenta analiză este tributară celui de-al doilea punct de vedere, chiar dacă el nu clarifică, de multe ori, felul în care va fi detensionată situația din Ucraina. Cu toate acestea, înclinăm să

17 Ivan Krastev și Marc Leonard, „The New European Disorder”, ECFR, noiembrie 2014

credem că o asemenea abordare este singura în măsură să ofere statelor mici șansa de a continua dialogul cu marile puteri din regiune și, astfel, de a evita dezastrul unei alunecări în violență care, în mod evident, va lovi prioritar în cei care se află la răscrucea intereselor Vestului și Estului.

2. Impactul crizei din Ucraina asupra securității Republicii Moldova

Ce înseamnă pentru securitatea Republicii Moldova criza din Ucraina și anexarea Crimeii a fost bine redat de Francisco de Borja Lasheras: „Anexarea Crimeii este cel de-al treilea avertisment (făcut de Rusia, n.a.) pentru state ex-sovietice precum Moldova, care nu beneficiază de garanții de securitate și care, totuși, încearcă să pivoteze spre Vest”¹⁸. Această viziune, prevestitoare de noi încercări grele pentru țara noastră, contrastează puternic cu abordarea mai curând optimistă a lui Nicu Popescu. Potrivit lui, UE a reușit să apropie „noi prieteni câștigați”, Moldova făcând parte dintr-un ultim „cerc concentric de prieteni” alături de Ucraina și Georgia, și a anulat astfel ambițiile maximaliste ale Rusiei, dornice de o Europă bipolară¹⁹. Acest al treilea avertisment al Rusiei (primele două fiind războiul din Georgia din 2008 și descurajarea activă a Ucrainei de a semna Acordul de Asocieri cu UE înainte de Summitul de la Vilnius din 2013) nu pare deloc să fie un „ultim avertisment chinezesc”²⁰, ci reprezintă o amenințare reală ce poate transforma Moldova într-un spațiu măcinat de conflicte violente, declanșând astfel procesele dezmembrării.

Așadar, criza din Ucraina și năruirea Sistemului European de Securitate modifică în mod esențial felul în care Republica Moldova urmează

18 Francisco de Borja Lasheras, „European Insecurity after Crimea”, 11 aprilie 2014, accesibil pe <http://www.kyivpost.com/opinion/op-ed/francisco-de-borja-lasheras-european-insecurity-after-crimea-343100.html>

19 Nicu Popescu, „Eurasian Union: The Real, the Imaginary and the Likely”, Institute for Security Studies, Chaillot papers, 2014

20 „Ultimul avertisment chinezesc” - un avertisment fără impact, făcut de mai multe ori, care nu este credibil tocmai pentru că se repetă și pentru că cel care îl lansează nu dispune de resurse pentru a-l pune în aplicare.

să înțeleagă asigurarea propriei securități, amplificând exponențial amenințările și riscurile. În această lectură, ultimele mari succese ale Chișinăului - semnarea Acordului de Asocieri în iunie 2014 și obținerea regimului liberalizat de vize în luna aprilie - pot fi văzute nu doar ca momente cruciale de intrare într-o lume liberă și mai sigură, ci și ca riscuri ce sporesc starea de insecuritate a țării. În același timp, ținem să menționăm că, în condițiile unei dependențe mari a Moldovei de factorul extern, aceste decizii au fost luate prin conștientizarea faptului că orice soluție alternativă prezenta riscuri cel puțin la fel de mari²¹.

Prin urmare, criza din Ucraina a conturat o serie de tendințe îngrijorătoare pentru Republica Moldova, ale căror principali parametri sunt următorii:

- **Moldova a intrat pe făgașul logicii geopolitice a lui „ori, ori”**, fiind silită să aleagă între două proiecte divergente de integrare - fie Uniunea Europeană, fie Uniunea Eurasiatică. Aceste două mari proiecte, cu ideologii și principii distincte, au renunțat la concurența loială și s-au transformat în niște generatoare de confruntare geopolitică directă, linia frontului trecând prin Ucraina. Rusia și Occidentul tind să-și consolideze pozițiile în spațiile deja cucerite, iar tentativele de găsire a numitorului sunt motivate de dorința de minimizare a riscurilor, nu de revenire la ideea „spațiilor comune”.
- Moldova pierde progresiv capacitatea de a influența evenimentele ce se desfășoară pe propriul său teritoriu și în imediata lui apropiere, intrând în **zodia „haosului controlat”**. Statul devine vulnerabil în fața unor provocări venite din afară, asupra cărora nu exercită controlul și care pot produce consecințe devastatoare. Această senzație de

21 Exemplul Maidanului ucrainean ne demonstrează că nesemnarea Acordului de Asocieri putea să se soldeze cu destabilizări grave ce ar fi pus Republica Moldova în fața unor încercări mult mai serioase decât cele care au urmat.

permanentă expunere la pericole difuze, vagi, nedefinite poate fi ilustrată prin impactul pe care l-au avut asupra oamenilor din Moldova evenimentele din 2 mai 2014 de la Odesa, pe care ei le-au perceput ca pe o amenințare directă. Totodată, actorii externi sunt tot mai tentați să folosească instrumentele „haosului controlat” pentru a crea spații pasibile de intruziune.

- **Dispar legitățile încetățenite și sunt devalorizate formatele de negocieri consacrate.** Moldova intră într-o perioadă în care, neavând la îndemână reguli clare de joc, este nevoită să improvizeze. Bunăoară, referendumul cu privire la vectorul de dezvoltare al Republicii Moldova, organizat în Unitatea Teritorial-Administrativă Gagauz-Yeri la 2 februarie 2014 și declarat ulterior neconstituțional, a deformat modelul de colaborare dintre Chișinău și Comrat. Mai mult, el a pus Guvernul în situația de a reacționa *ad hoc*, prin acțiuni deseori la limita acceptabilului, cum ar fi intentarea unor dosare penale și arestarea unor persoane din regiune. În același timp, deși stagnează și nu abordează chestiunile legate de statutul Transnistriei, formatul de negocieri 5+2 este permanent pus în discuție de către unii garanți și obligă Chișinăul și Tiraspolul să se gândească la salvarea (conservarea) lui, chiar dacă pentru moment el este condamnat la ineficiență.
- Are loc **degradarea mecanismelor soft de asigurare a securității care**, în condițiile unei polarizări acute a vectorilor de integrare, sunt văzute drept principalul mijloc de menținere a echilibrului. Acordul de Asociere, de la care se aștepta să consolideze societatea moldovenească, a generat o divizare și mai profundă a ei, creând focare de instabilitate în diferite regiuni ale țării - Tiraspol, Comrat, Bălți, Taraclia, Ocnița

etc. De asemenea, euro-integrarea Moldovei - deși este considerată o modalitate *soft* de atragere, prin ridicarea standardelor de viață, a Transnistriei în câmpul legal al Chișinăului, n-a reușit să diminueze tensiunea dintre cele două maluri. Astfel, potrivit anumitor analize, integrarea europeană intră în conflict cu procesul de reintegrare a țării. Diminuarea rolului mecanismelor *soft* de asigurare a securității și revenirea la dimensiunea politico-militară poate fi dedusă și din scăderea, în percepția publică, a importanței factorului corupției la definirea amenințărilor la adresa securității Moldovei. Același lucru poate fi constatat și în cazul influenței mass-media - sistarea transmisiunii unor posturi TV nu reprezintă neapărat o replică adecvată la adresa unor amenințări politico-militare.

- Constatăm o diminuare continuă a **capacității de luare a deciziilor autonome** de către autoritățile Republicii Moldova. Acest fapt se observă, în special, în cazul vizitelor oficiale ale politicianilor ruși sau atunci când ne ciocnim de incapacitatea guvernanților de a se opune embargourilor economice. Bunăoară, Guvernul este din ce în ce mai puțin în stare să facă față provocărilor generate de factori externi, precum blocarea exportului produselor agricole moldovenești către Rusia. Nici organizarea referendumurilor din UTA Găgăuzia, în pofida neconstituționalității lor, nu a putut fi zădărnicită. În asemenea condiții, se produce o eroziune a încrederii populației în capacitatea guvernanților de a gestiona crizele interne, ceea ce poate conduce la o delegitimare graduală a Puterii. Un indiciu indirect al incapacității de luare a deciziilor poate fi trenarea procesului de reforme europene. Chiar dacă, parțial, acest fapt

este de multe ori cauzat de un grad înalt de coruptibilitate, trebuie să admitem că reformele nu sunt puse în aplicare și din cauza inabilității de implementare, la care se adaugă rezistența extrem de mare față de reforme.

Pentru Moldova, aceste tendințe ridică problema strategică de asigurare a securității, respectiv a ralierei la una dintre cele două opțiuni alternative enunțate mai sus - coevoluția și coexistența cu Rusia sau izolarea și îngrădirea ei. Ambele opțiuni sunt luate în calcul și nu există, deocamdată, o decizie tranșantă în acest sens, fapt ce confirmă starea de derută în care se află țara noastră.

Tendința de raliere a Republicii Moldova la politica de izolare a Rusiei poate fi dedusă din mai multe acțiuni întreprinse în ultimul timp de către guvernarea de la Chișinău: arestarea unui șir de persoane din Transnistria și Găgăuzia; expulzarea unor cetățeni ai Federației Ruse; introducerea, la început de 2014, a accizelor la importurile din Transnistria; consolidarea capacităților militare și sporirea numărului de aplicații militare (chiar dacă obiectivul lor în mod clar a fost defensiv), instrumentarea unei campanii de obstrucționare a partidelor politice pro-rusești și sistarea transmisiunii unui post de știri rusec; refuzul de a deschide un număr suplimentar de secții de vot în Rusia; susținerea Ucrainei în cadrul Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite.

În același timp, Moldova s-a remarcat deseori prin aplicarea unei politici de moderație, încercând să evite atragerea sa într-o politică antagonistă față de Rusia. Astfel, în pofida acțiunilor ostile ale Rusiei - înainte de toate, blocarea exporturilor moldovenești și renunțarea de facto la Acordul de liber schimb în cadrul CSI -, Chișinăul a manifestat constant dorința de a nu admite degenerarea dialogului cu Moscova. Guvernul Republicii Moldova nu s-a raliat la sancțiunile aplicate de statele occidentale față de Rusia, nu a acceptat ideea blocării fizice a Transnistriei, respectiv să le interzică cetățenilor din stânga Nistrului să

plece din țară prin Aeroportul Chișinău, iar în discursul public din Moldova a fost menținută ideea necesității colaborării cu Rusia etc.

În mod cert, politica Republicii Moldova în raport cu Rusia a fost diferită de cea a Ucrainei, țara noastră reușind să evite o serie de excese caracteristice statului vecin. Totuși, Chișinăul n-a putut evita sancțiunile din partea Moscovei, fapt cauzat de lipsa de interes a Rusiei pentru o agendă pozitivă cu Moldova. Această situație contrastează mult cu relația dintre Ucraina și Federația Rusă, care implică negocieri trilaterale privind Acordul de Asociere la Uniunea Europeană, iar astfel - reflectă interesul Moscovei pentru o cooperare cu Kievul. În condițiile date, Chișinăul riscă să devină un „țap ispășitor” pe care Kremlinul să-l facă responsabil pentru „pierderile” suportate de Moscova și de Tiraspol în relațiile lor cu UE. Astfel, Republica Moldova ar putea să fie supusă unui șir întreg de sancțiuni, fără ca să aibă posibilitatea de a răspunde, de vreme ce, de facto, soluția pentru aceste probleme se află la discreția Bruxellesului și a Moscovei.

În același timp, asistăm la un fel de paradox al securității Republicii Moldova. După declanșarea ostilităților în Ucraina, importanța țării noastre a fost în continuă scădere, atenția comunității internaționale fiind în întregime acaparată de evenimentele din Luhansk și Donețk. Moldova a coborât considerabil în lista de priorități a Rusiei și UE. Problema transnistreană nu mai este privită ca o șansă de reglementare pașnică, ci este plasată în registrul disputelor geopolitice în care dictează echilibrul de putere și conflictul de interese. Concomitent, deși neglijată, Moldova devine pentru Rusia un poligon convenabil de aplicare a diferitelor strategii distructive (sancțiuni, provocări în zona de securitate etc.), după principiul „bate șaua ca să priceapă calul” (adică UE). Astfel, interesul scăzut pentru Moldova nu înseamnă neapărat și neglijarea ei, dimpotrivă, aceasta ar putea antrena o creștere a provocărilor la adresa securității țării noastre.

În situația creată, obiectivul factorilor de decizie

din Republica Moldova trebuie să fie sporirea cu orice preț a vizibilității țării și abordarea riscurilor la orice nivel internațional posibil, în pofida interesului scăzut pentru ele. Totodată, chiar dacă sunt ineficiente, formatele existente de negocieri trebuie salvate și menținute - pentru a rămâne în limitele „angajamentelor anterior asumate”, dar și pentru a evita apariția unui mediu anarhic în care „everything goes” (totul este posibil). Includerea Transnistriei în Zona de Liber Schimb trebuie să devină un obiectiv prioritar pentru autoritățile centrale, în vederea evitării acțiunilor de retaliere din partea Rusiei, prin care Chișinăul să fie sancționat pentru problemele economice ale Tiraspolului. Concomitent, trebuie să continue implementarea Acordului de Asociere la UE care, după cum am arătat anterior, este preponderent o pârghie geopolitică prin care Moscova exercită presiune asupra Bruxellesului. În plus, Moldova urmează să evite alunecarea în logica pânguboasă a discursului de tip „ori, ori”, încercând să păstreze moderația și corectitudinea în raport cu ambele părți - Rusia și Occidentul.

II. Posibile scenarii și impactul lor asupra securității Republicii Moldova

1. O succintă analiză a riscurilor și vulnerabilităților pentru securitatea Republicii Moldova în cazul unui scenariu de forță majoră

Rolul crescând, în contextul crizei din Ucraina, al dimensiunii politico-militare a securității ne obligă să revenim la riscurile fundamentale ce amenință securitatea propriei noastre țări. Sunt riscuri ce ating însăși esența existenței Republicii Moldova ca stat, care este serios periclitată în urma acțiunilor militare ale Rusiei în regiune. Principalele domenii în care aceste riscuri se manifestă țin de procesul de reglementare a conflictului transnistrean, de încercările de diminuare a atitudinilor „anti-Chișinău” în diverse raioane ale țării și de activitățile de descurajare a acțiunilor subversive în politica internă a statului. Respectivul temeri sunt întărite și de discuțiile purtate cu diverși experți

și analiști din Federația Rusă - discuții din care transpare probabilitatea utilizării unor scenarii de destabilizare a situației din Republica Moldova.

Aceste scenarii pot fi de natură militară, însă ar putea să cuprindă și alte elemente *hard* în măsură să evite o intervenție militară directă²². Probabilitatea unor scenarii de forță majoră merită o analiză mai atentă, în situația în care șansa ca ele să se întâmple crește proporțional cu capacitatea Ucrainei de a menține situația sub control și de a nu permite dezvoltarea proiectului Novorossia. În continuare, vom trece în revistă elementele posibile ale unor asemenea scenarii de forță majoră, ce nu cuprind dimensiunea pur militară, ci implică un set de acțiuni de constrângere și destabilizare agresivă a Republicii Moldova, fără ca să aibă loc intervenții directe²³.

a) Manifestarea atitudinilor „anti-Chișinău” în diverse raioane ale Republicii Moldova - Găgăuzia, Bălți, Taraclia

Desfășurarea, la 2 februarie 2014, a celor două referendumuri din regiunea autonomă găgăuză a constituit pentru societatea moldovenească un prilej de dezbateri aprinse referitoare la felul în care Centrul comunică cu regiunile²⁴. Există

22 În cadrul unei discuții la Institutul Rus pentru Cercetări Strategice, experții acestei cunoscute instituții au confirmat posibilitatea recurgerii de către Moscova la scenarii militare sau de forță majoră. Argumentul principal ținea de faptul că, după cele întâmplate în Ucraina, regulile de joc existente anterior au dispărut, ceea ce deschide „fereastra de oportunitate” pentru o multitudine de scenarii. În opinia lor, această „deschidere a ferestrei” este un fenomen negativ, întrucât face posibilă realizarea unor aranjamente inimaginabile până nu demult.

23 Potrivit unor experți din domeniul de securitate, există o serie de analize confidențiale care confirmă slaba capacitate a Republicii Moldova de a face față unei agresiuni militare directe.

24 Și în municipiul Bălți există o problemă similară. În vara anului 2012, consilierii din Bălți au decis că vor organiza un referendum pentru extinderea autonomiei municipiului. Plebiscitul urma să aibă loc pe 9 septembrie 2012, dar nu a fost organizat, deoarece Guvernul ajunsese la o înțelegere cu autoritățile locale. Municipiul Bălți urma să primească statut de unitate administrativ-teritorială de nivelul II, la fel ca și Chișinăul. Înțelegerea, însă, nu a fost respectată. În iunie 2014, consilierii din Bălți au cerut din nou să fie adoptată o lege prin care Bălțiul să primească un statut special, în caz contrar, au amenințat că vor organiza un referendum pentru crearea unei autonomii.

cel puțin două elemente care explică atenția publicului față de acest subiect. În primul caz este vorba de faptul că, deși instanța de judecată le-a declarat ilegale, elita politică de la Comrat a insistat asupra organizării plebiscitelor, ceea ce a constituit un afront politic la adresa autorităților centrale. A doua problemă ține de lovitura de imagine aplicată cursului politicii externe a Republicii Moldova, desfășurarea și rezultatele referendumurilor arătând că există contestatari solizi ai ideii de integrare europeană a țării.

Este interesant de remarcat faptul că aproape toți comentatorii politici și editorialiștii de la Chișinău au susținut ideea că în spatele organizării referendumului consultativ privind vectorul de dezvoltare a politicii externe a Republicii Moldova s-ar afla Moscova²⁵. O astfel de atitudine este foarte ușor de explicat, de vreme ce Rusia a zădărnicit nu o dată evoluția Parteneriatului Estic, așa cum a fost conceput acest instrument. Este firesc să se presupună că Rusia ar dirija, din umbră, aceste evenimente și dacă e să ținem cont de rolul și influența Moscovei în conflictul transnistrean, precum și de unele acțiuni de subminare a stabilității politice din Moldova - cum ar fi instituirea, cu doar câteva luni înainte de parafarea Acordului de Asociere, a unui nou embargo pentru vinurile moldovenești. Respectiv, aserțiuni precum că „Rusia este adevăratul infractor care a comandat referendumul”²⁶, iar „liderii de la Comrat au executat o comandă venită de la Moscova”²⁷ a constituit concluzia și impresia generală a comentariilor politice de la Chișinău.

Totuși, pe lângă obiectivul evident al Federației Ruse de a compromite ideea Parteneriatului Estic, putem identifica mai multe elemente care justifică această abordare.

În primul rând, este vorba despre vizitele pe care bașcanul (guvernatorul, n.a.) autonomiei găgăuze, Mihail Formuzal, le-a întreprins

25 <http://www.timpul.md/articol/referendumul-gagauz-e-pe-contiina-conducerii-r--moldova-54604.html>

26 <http://ziarulnational.md/bogatu-referendumul-nepedepsit-risca-sa-provoace-o-reactie-in-lant/>

27 <http://www.moldova.org/oazu-nantoi-scenariul-pentru-referendumul-din-gagauzia-fost-scris-la-ambasadarusiei-din-chisinau/>

cu regularitate în Federația Rusă - în special, întâlnirea sa din octombrie 2013 cu vicepremierul Dmitri Rogozin, cunoscut drept un critic dur al politicii externe a Chișinăului²⁸. În al doilea rând, ne referim la finanțarea celor două plebiscite de către un milionar rus, originar din regiunea autonomă - Iuri Iakubov, care din noiembrie 2012, la inițiativa aceluiași bașcan Formuzal, deține titlul de „Cetățean de onoare al Găgăuziei”²⁹. În al treilea rând, se face remarcată prezența lui Roman Hudiakov, deputat în Duma de Stat a Federației Ruse, la evenimentele din 2 februarie. În sfârșit, ultimul argument este legat de declarațiile Ambasadorului rus în Republica Moldova, care a afirmat că Federația Rusă va acorda o atenție specială raionului Taraclia, populat de etnici bulgari, și autonomiei găgăuze³⁰.

Trebuie să precizăm că, în Republica Moldova, aceste implicații au îmbrăcat o formă diferită de manifestările similare din Ucraina sau Armenia, state unde liderii de la Kremlin au venit cu promisiuni fabuloase sau au făcut presiuni directe asupra conducătorilor politici, pentru a-i determina să abandoneze parcursul european al țărilor lor. Drept urmare, este dificil să vorbim de o ingerință directă a Moscovei în orchestrarea evenimentelor din autonomia găgăuză. Această tactică diferită a Rusiei față de Republica Moldova se explică, probabil, prin intransigența conducerii țării cu privire la vectorul politicii externe de integrare în Uniunea Europeană.

În același timp, acțiunile lui Iakubov, născut în Ceadâr-Lunga și Hudiakov, născut la Tiraspol, considerați prieteni mai vechi cu liderii găgăuzi, creează impresia că aceștia nu au reprezentat poziția oficială a Rusiei. La fel, declarația Ambasadorului Muhametșin precum că va acorda mai multă atenție vorbitorilor de limbă rusă din Taraclia sau UTA Gagauz-Yeri ar putea fi tratată drept o platformă de susținere culturală a vorbitorilor de limbă rusă din localitățile menționate.

28 <http://www.regnum.ru/news/1722282.html>

29 <http://ziarulnational.md/ce-business-are-in-federatia-rusa-finantatorul-referendumului-din-gagauzia/>

30 <http://gagauzinfo.md/index.php?newsid=10619>

Așadar, instabilitatea creată în regiunile de sud ale Moldovei a fost potențată de evenimentele din Ucraina și de implicarea politică a Rusiei, dar și de cauzele interne. Chișinăul nu reușește să găsească nota corespunzătoare în discuțiile cu regiunile, nu dispune de un centru de analiză ce ar monitoriza evoluțiile din aceste zone, preferă să acționeze mai curând de o manieră reactivă decât pro-activă, din care cauză este destul de vulnerabil în fața solicitărilor provenite din respectivele localități. O nouă piatră de încercare pentru stabilitatea din zonă o va constitui discutarea Pachetului de Legi cu privire la Statutul Special al Autonomiei Găgăuze, care așa și nu a fost aprobat de Parlament. În afara imixtiunilor rusești, menționăm lipsa unui dialog instituționalizat cu regiunile (e.g. schimbarea premierului la Chișinău poate fi subiect de dialog dintre Chișinău și Tiraspol), încălcarea frecventă a promisiunilor făcute de autoritățile centrale liderilor din teritoriu și slaba inserție a elitei politice regionale în politica la nivel național.

b) Procesul de reglementare a conflictului transnistrean

Procesul de reglementare a conflictului transnistrean a intrat în impas încă înainte de declanșarea ostilităților din Estul Ucrainei. Incapacitatea părților participante la formatul 5+2 de a deschide „coșul trei”, dedicat chestiunilor legate de statutul Transnistriei și de securitate, a făcut ca procesul de negocieri să fie condamnat la ineficiență. Respectiv, negocierile s-au rezumat la discutarea unor subiecte deloc negliabile, dar nepolitice, precum demontarea funicularului de pe râul Nistru. În pofida acestor realități, negocierile se desfășurau într-un context, potrivit căruia menținerea status quo-ului reprezintă cel mai bun mijloc de asigurare a securității. Deși aveau obiective maximaliste (Chișinăul - reintegrarea statului într-o formulă unitară; Tiraspolul - recunoașterea internațională a independenței declarate), părțile erau conștiente că nu este realist ca ele să fie promovate în conjunctura existentă. Între timp, războiul din Ucraina și destabilizarea acestei țări a demonstrat că

menținerea status quo-ului devine un obiectiv imposibil de realizat. Situația în regiune a început să degereze, iar inacțiunea sau minima implicare, caracteristice strategiilor de menținere a status quo-ului, se dovedeau insuficiente și contraproductive.

Această nouă situație face ca status quo-ul să devină tot mai nesustenabil, ceea ce determină principalii actori din regiune să-și schimbe comportamentul. Tiraspolul și Moscova tind să aplice tactici conservatoare, încercând să împiedice noile evoluții din regiune. Aceste tactici implică diverse amenințări: expulzarea forțelor de poliție moldovenești, refuzul de a discuta soluționarea politică în formatul 5+2, deposedarea de pământ a fermierilor din stânga Nistrului, tentativele de organizare a unor referendumuri în stânga Nistrului în vederea trecerii satelor aflate sub jurisdicția Chișinăului în cea a Tiraspolului și intensificarea presiunii asupra școlilor moldovenești cu predare în grafia latină din Transnistria. În plus, Tiraspolul începe tot mai mult să exprime dorința unui „divorț civilizat”, care poate fi considerată drept reală sau ar putea fi interpretată ca un fel de semnal trimis Moldovei de a nu-și continua parcursul european. Această imprevizibilitate și nesustenabilitate generală a status quo-ului face ca situația din Zona de Securitate să fie tot mai instabilă și fragilă. Din nefericire, formatul învechit al CUC și CMU nu este în măsură să facă față acestei noi situații într-un mod eficient³¹.

Ultimul, dar la fel de importantul factor, care face ca status quo-ul să fie extrem de problematic, rezidă în gradul ridicat de rivalitate geopolitică dintre Rusia și Uniunea Europeană, și care-și spune cuvântul în regiune. Acest antagonism intensifică mult contradicțiile existente, făcându-le imposibil de gestionat în totalitate de astfel de actori mici, precum sunt Chișinăul și Tiraspolul.

În aceste condiții, din ce în ce mai des încep să se facă auzite opinii cu privire la necesitatea eliminării formatelor existente - CUC, CMU, 31 „Reforma misiunii de pacificare din Transnistria: o premiză pentru soluționarea conflictului”, Kiev 2014

5+2 - și înlocuirea lor cu altele noi³². Fiind o reacție firească la evenimentele din regiune și reprezentând o încercare de anticipare și de descurajare a scenariilor negative, aceste tentative trebuie, totuși, tratate cu maximă precauție. Simpla dislocare a formatelor, fără stabilirea clară a noilor formule de mediere și negociere, s-ar putea dovedi un gest iresponsabil care, de facto, să conducă la agravarea situației în regiune. Problema nu este atât de a înlocui formatul 5+2, ci de a-l face funcțional prin deschiderea „coșului trei” și lansarea discuțiilor politice în problema statutului regiunii transnistrene. Astfel, Strategia pașilor mici trebuie să fie abandonată în favoarea unei abordări care să atace în mod direct problematica, fără a face ocoluri interminabile prin subiectele sociale și economice. De asemenea, Programul „Susținerea măsurilor de consolidare a încrederii” trebuie să fie modificat pentru a viza doar proiectele care, în mod realist, interconectează cele două maluri de Nistru.

Bineînțeles, un subiect important ține de confirmarea adevărului la înțelegerile privind principiile de soluționare a conflictului, convenite anterior, lucru ce poate fi făcut și printr-o declarație specială a părților implicate în procesul de negocieri. Erodarea acestor acorduri, care s-a accelerat în condiții de conflict și de incertitudine, poate conduce la consecințe ireversibile și chiar explozive. Tocmai de aceea, pentru garanți/mediatori și observatori, gradul sporit de conflictualitate internă dintre Chișinău și Tiraspol (cauze penale deschise pe malul drept contra oficialilor de pe malul stâng, probleme de frontieră, contradicții socio-economice), ar trebuie să servească drept motiv ca să-și îndrepte eforturile spre neutralizarea neînțelegerilor, nu spre alimentarea spiralei războaielor. Un asemenea dialog pragmatic ar permite protejarea Republicii Moldova

32 Aceste intenții se fac auzite din părți diferite. O declarație a ministrului rus de Externe, Serghei Lavrov, este edificatoare în acest sens: „Partenerii noștri, inclusiv cei ucraineni, încearcă să revizuiască principiile de bază ale procesului de reglementare transnistreană”. În același timp, și partea rusă manifestă uneori asemenea dorințe. În cadrul unei întâlniri cu experții din Moldova și Transnistria, un expert rus a declarat: „Aveți un comportament bizar - sunteți călcați de un tren, vă prăbușiți cu avionul, iar voi tot vă gândiți la formatul 5+2”.

de riscurile repetării scenariului ucrainean. Totodată, Moscova și Bruxellesul ar trebui să încerce evitarea unei situații, în care escaladarea evenimentelor din Ucraina să se repercuteze asupra procesului de reglementare a conflictului transnistrean, precum și asupra relațiilor dintre părțile interesate din interiorul și exteriorul Republicii Moldova. De asemenea, Moscova și Bruxellesul ar trebui, cel puțin, să facă tot ce le stă în puteri pentru ca tensionarea relațiilor lor pe subiectul Ucrainei să nu afecteze sub nicio formă gestionarea dosarului transnistrean.

c) *Securitatea economică, în mare pericol*

Problema securității economice este discutată extrem de intens în Republica Moldova. Sunt trei componente care atrag o atenție specială - securitatea financiar-bancară, securitatea energetică și problema sancțiunilor Rusiei aplicate față de exporturile moldovenești. În primul caz, există presupuneri precum că sistemul bancar devine din ce în ce mai dependent de interese oculte cu clare influențe geopolitice (de exemplu, depozitarea statului de pachetul majoritar al Băncii de Economii)³³. Fostul ministru al Finanțelor, Veaceslav Negruța, scrie pe blogul său: „Este și un rezultat trist, când BEM, fiind o bancă de infrastructură, de sistem, este, de fapt, pusă în serviciul unor interese geopolitice. La orice indicație putem să ne alegem cu o paralizie financiară, când salariile bugetarilor și ale pensionarilor pot fi blocate printr-un sunet de la Moscova”. Acest lucru ar putea deveni valabil în cazul în care Moscova ar dori să recurgă la un plan de forță majoră în Moldova, prin destabilizarea pe căi politico-economice, și nu militare, a situației. Un asemenea scenariu ar putea cuprinde mituirea politicianilor și demnitarilor, diversiuni politice și economice, subminarea economiei și politicii țării, ațâțarea spiritelor protestatate și organizarea de acțiuni în masă. În plus, stabilitatea economică din Moldova e amenințată de deprecierea leului și riscul repetării scenariului prin care trece rubla rusească. Chiar dacă experții nu întrevăd riscuri

33 <http://vnegruta.wordpress.com/2014/11/24/siguranta-financiara-a-republicii-moldova-este-in-uniunea-europeana/>

deosebite, considerând deprecierea leului față de euro (4,85%) nesemnificativă, importantă fiind doar deprecierea leului față de dolarul american (16,85%), o tulburare mai serioasă a pieții valutare ar putea să fie un element al unui scenariu de forță majoră³⁴.

Sanctiunile Rusiei împotriva Moldovei, anunțate la puțin timp după semnarea Acordului de Asociere la UE, reprezintă un alt element al unui scenariu negativ care, deocamdată, e pus doar parțial în aplicare. Pe data de 18 iulie 2014, „Rosselhoznadzor”, Serviciul federal de control veterinar și fitosanitar din Rusia, a anunțat că introduce restricții la importul de fructe din Republica Moldova. Motivul invocat de autoritățile ruse a fost depistarea frecventă a unor loturi de produse vegetale contaminate, deși este evident că această decizie are la bază doar conotații politice³⁵. Ulterior, executivul de la Moscova a adoptat decizia prin care Rusia are dreptul să aplice taxe vamale la 19 categorii de produse moldovenești (carne, producție agricolă, zahăr, grâu, bere, vinuri, articole de mobilă etc.), în pofida existenței zonei de comerț liber în cadrul CSI. Astfel, începând cu 1 septembrie 2014, taxele la aceste categorii de mărfuri vor fi identice cu cele aplicate în cazul altor țări membre ale OMC („clauza națiunii cele mai favorizate”)³⁶. Pe 27 octombrie trecut a intrat în vigoare interdicția impusă de „Rosselhoznadzor” privind exportul cărnii din Republica Moldova în Federația Rusă. Văzute separat, aceste acțiuni nu fac decât să încurajeze reorientarea economică a Republicii Moldova spre piețele occidentale. Însă ca parte a unui scenariu de forță majoră, aplicat de Rusia, ele ar putea conduce la o destabilizare a situației.

În domeniul energetic, care e cea de-a treia provocare pentru securitatea economică a Republicii Moldova, se menține o dependență

34 http://www.realitatea.md/bnm-explica-deprecierea-leului-moldovenesc-iata-factorul-psihologic-i-cel-sezonier-invocat_13110.html

35 Realitatea Economică. Analiză lunară a economiei și politicilor. Expert Grup, 4 august 2014

36 „Anularea taxelor zero” pentru produsele moldovenești. Are dreptate Rusia sau nu?”, Denis Cenușă, 4 august, 2014, accesibil pe <http://www.expert-grup.org/ro/comentarii/item/1000-taxe-zero-rusia&category=5>

extrem de mare de Rusia. Construcția Gazoductului Iași-Ungheni n-a rezolvat această problemă și există mult scepticism cu privire la funcționalitatea proiectului dat³⁷. Unele evaluări apreciază că, pentru a deveni operațional, acest proiect necesită aproximativ 200 de milioane de euro, bani care, deocamdată, nu sunt disponibili. În plus, nu este exclus ca gigantul rus „Gazprom” să utilizeze „Moldova-Gaz” în lupta contra independenței energetice a Republicii Moldova. Vorba e că actele normative naționale obligă companiile de pe piață energetică să asigure transportarea și distribuția gazelor naturale către consumatorul final, indiferent de furnizorul ales, iar „Moldova-Gaz” ar putea trăgăna inițierea distribuției gazului furnizat din România³⁸. În același timp, a fost semnalată și o tendință pozitivă - pentru anul curent, „Gazprom” a redus cu 45 de dolari per mia de metri cubi prețul la livrările sale de gaze în Moldova. Înțelegerea a fost consfințită în actul adițional la contractul de furnizare a gazelor semnat în luna noiembrie, la Chișinău, de către vicepreședintele concernului energetic rus, Aleksandr Medvedev, și vicepremierul moldovean Adrian Candu, ministru al Economiei. Astfel, în 2015 Republica Moldova va importa gaze rusești la prețul de 332 de dolari per mia de metri cubi. Cu toate acestea, ar fi de remarcat că respectiva micșorare s-a produs într-un context electoral, fapt ce ridică întrebări cu privire la posibilitatea unor înțelegeri de după culise.

d) Stabilitatea politică internă - o provocare pentru securitatea Republicii Moldova

Un scenariu de forță majoră ar putea să includă și elemente de destabilizare a politicii interne a Republicii Moldova. De obicei, asemenea acțiuni prevăd organizarea graduală a unor ample acțiuni de protest. Se întâmplă prin

37 <http://www.energyreport.ro/index.php/2013-petrol-si-gaze/2013-stiri-petrol-si-gaze/2013-transport-si-stocare/2825-fost-sef-anre-din-republica-moldova-gazoductul-iasi-ungheni-este-doar-un-simbol-numai-in-comunism-s-a-facut-ceva-pentru-securitatea-energetica>

38 Realitatea Economică. Analiză lunară a economiei și politicilor. „Expert-Grup”, 26 septembrie 2014

amorsarea unui șir de activități de talie mică, dar care cumulativ, ajungând într-un punct de bifurcație, conduc la apariția unor evenimente de tipul „revoluțiilor colorate” sau al devastărilor din 7 aprilie. Spre deosebire de Ucraina, care a trăit două mari momente de „haos controlat” - în 2004 și în 2014 -, Moldova pare să fie mai rezistentă în fața unor asemenea destabilizări. Astfel, ca intensitate, evenimentele din 7 aprilie 2009 (și acțiunile de protest din 1995 și 2002) au fost net inferioare confruntărilor civile din Ucraina. Cu toate acestea, începând cu alegerile 2005, am trăit și noi, constant, cu frica unor destabilizări postelectorale de proporții, ele fiind în permanență anunțate fie de opoziție, fie de autorități.

Alegerile din 30 noiembrie 2014 s-au desfășura aparent pașnic și - cu excepția partidului „Patria” condus de Renato Usatii, scos pe ultima sută de metri din cursa electorală - au mulțumit toate părțile. În același timp, în lunile noiembrie-decembrie, Moldova a fost scufundată într-o isterie colectivă, devenind victima unei campanii agresive denumite „lupta împotriva extremismului”.

Transformată într-o adevărată „vânătoare de vrăjitoare”, această agitare continuă a spectrului unui terorism importat din Rusia a resuscitat temerile cu privire la surparea, pe cale politică, a temelilor statului moldovenesc. Campania a atins apogeul la 26 noiembrie, când au fost arestați 15 membri ai organizației „Antifa”, considerată extremistă, condusă de fostul deputat comunist Grigore Petrenco, inclus pe listele „Patria”³⁹. Acțiunile organelor de forță s-au transformat într-o adevărată campanie de prigonire a membrilor „Patria”, suspectați de intenții subversive. Potrivit Ministerului de Interne, ei urmau să organizeze un „Maidan sângeros” la Chișinău - în momentul în care situația scăpa de sub control, persoane bine pregătite și plătite pentru a pune în aplicare acest plan urmau să preia controlul asupra Televiziunii, dar și asupra altor obiective

strategice⁴⁰.

Aceste acțiuni au avut un puternic impact în societate, fiind și un posibil catalizator al votului proeuropean la alegerile din 30 noiembrie. Totuși, persistă o puternică îndoială cu privire la pericolele reale pe care le prezentau activiștii „Antifa”, precum și la existența unor legături ai acestora cu partidul „Patria”. În cazul dat, am putea să presupunem că, uneori, chestiunile de securitate sunt folosite în context electoral, ca elemente de campanie, oferind anumite avantaje unor anumite partide, în detrimentul altora. O asemenea abordare „instrumentalistă”, de amplificare cu bună-știință a riscurilor și pericolelor la adresa securității statului cu scopul extragerii unor beneficii de moment, e inacceptabilă. Mai mult, ea sporește starea de insecuritate a statului, din varii motive: 1) în rândul populației se dezvoltă sindromul „satului care nu-l mai crede pe ciobanul care cere ajutor împotriva lupilor”; 2) se produce pervertirea instituțiilor abilitate să asigure securitatea; 3) se cultivă un sentiment de dispreț pentru stat în general.

Așadar, acțiunile organelor de resort îndreptate contra opozanților politici ar putea conduce la delegitimarea parțială a tuturor tentativelor de contracarare a mișcărilor subversive. De exemplu, acțiuni de genul obstrucționării în noiembrie trecut, de către veteranii războiului la Nistru, a lui Evgheni Șevciuk, președintele regiunii separatiste transnistrene, pe Aeroportul Chișinău sau perchezițiile efectuate de către serviciile speciale moldovenești, în luna mai 2014, în interiorul avionului vicepremierului rus, Dmitri Rogozin, pot fi interpretate ca simple acțiuni de PR politic și nu drept elemente ale unei strategii serioase de asigurare a securității statului. Iar, ținând cont de această plauzibilă teatralizare a „haosului controlat” și a „contaminării revoluționare”, putem fi sceptici față de posibilitatea utilizării acestor tactici într-un ipotetic scenariu de forță majoră.

39 „Există vreo legătură între Partidul „Patria” și organizația „Antifa”, accesibil pe <http://www.europalibera.org/content/article/26715697.html>

40 „MAI și PG afirmă că au dejuat o tentativă de „Revoluție Sângeroasă”, accesibil pe <http://www.timpul.md/articol/mai-i-pg-afima-ca-au-dejuat-o-tentativa-de-revoluie-sangeroasa-66568.html>

2. Opțiuni de asigurare a securității Republicii Moldova în cazul punerii în aplicare a scenariilor de forță majoră

În capitolul I am punctat faptul că politica de coevoluție și de coexistență cu Rusia este preferabilă celei de îngrădire și izolare a statului de la Răsărit. Luată ca atare, această politică nu este în măsură să rezolve starea de insecuritate cronică a Republicii Moldova, a cărei existență depinde nu doar de evoluțiile interne, ci și de cele externe. Căci, dacă în trecut țara noastră nu o dată a fost pe post de monedă de schimb pentru marile puteri, astăzi ea este măcinată de o contradicție fundamentală: dorința de a deveni o poveste de succes prin aderarea la UE se izbește de rezistența factorilor geopolitici care nu permit autorealizarea și împlinirea deplină a acestui deziderat⁴¹. Dar tocmai din cauza acestor factori de rezistență politica de moderație și de conviețuire neagresivă cu Rusia se poate dovedi un pilon central în asigurarea securității statului.

Din păcate, felul în care reacționează Republica Moldova la provocările din exterior este obscur și nu se coagulează într-o politică de securitate ușor descifrabilă. Există, bineînțeles, un set de acțiuni moderate care se înscriu în registrul celor ce invită la coexistență: abținerea în aplicarea unor sancțiuni Rusiei ca răspuns la măsurile similare anunțate de Moscova; respingerea ideii de a le interzice cetățenilor moldoveni din Transnistria să utilizeze Aeroportul Chișinău; anularea accizelor impuse Tiraspolului în 2013; încercările repetate de inițiere a dialogului cu Moscova pe subiectul Zonei de Liber Schimb cu UE etc. În același timp, unele acțiuni trădeză impulsuri vindicative și reflectă o pendulare perpetuă, între două extreme, a politicilor de securitate ale Republicii Moldova - neutralitate și neangajare, pe de o parte, și dorința de a ieși definitiv din zona de influență rusească, pe de altă parte. Astfel, fiind de facto o „periferie divizată”, dar recuzând ideea rusească a „vecinătății apropiate” prin apropierea de UE,

41 Cornel Ciurea, „Are oare Republica Moldova un rol de jucat în context regional”, Buletin de Politică Externă, IDIS „Viitorul”, pag. 4, N. 40, noiembrie 2011

Moldova nu se mai comportă ca un teritoriu al „vecinătății comune” și nici măcar ca un spațiu ce beneficiază de o „indiferență binevoitoare” din partea statelor vecine⁴². Criza din Ucraina a transformat Moldova într-o periferie a „excluderii și confruntării”, iar Transnistria - într-un cap de pod al intereselor strategice rusești⁴³. Astfel, logica geopolitică și exclusivistă de tipul „ori, ori” anulează discursul pacifist, neutru și conciliant și face puțin credibile acțiunile Chișinăului de menținere a unui dialog constructiv cu Rusia. Prin urmare, discuția privind securizarea regiunii deviază de la abordarea conceptelor statelor „slabe” sau „eșuate” - care implică preponderent acțiuni de reformă internă - și se ridică la nivel regional, abilitând plasarea în context a Republicii Moldova, ca parte a unei periferii divizate. O asemenea abordare trebuie să pună accentul pe securizarea întregii regiuni, inclusiv prin realizarea unor aranjamente internaționale.

În aceste condiții devine verosimilă aplicarea, în Republica Moldova, a scenariului de forță majoră care, fără a avea o dimensiune militară explicită, ar putea conține un set de factori destabilizatori enumerați anterior - resuscitarea proceselor separatiste regionale, stimularea provocărilor pe Nistru, recunoașterea Transnistriei, trimiterea gasterbeiterilor moldoveni din Rusia acasă, blocarea sistemului financiar-bancar și aplicarea sancțiunilor economice, stoparea livrărilor de gaze, aplicarea tehnologiilor „haosului controlat” etc. Un asemenea scenariu ar putea avea efecte dramatice asupra Republicii Moldova și ar putea periclita grav securitatea țării.

Confruntată cu asemenea provocări, Republica Moldova poate avea câteva opțiuni de securitate.

a) Abandonarea neutralității și integrarea în structurile euroatlantice

42 Bruno Coppieters, «Идея периферии в международных отношениях», 1998, accesibil pe <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-3/coppieters1.htm>

43 Percheziționarea avionului lui Dmitri Rogozin, expulzarea din Moldova a lui Vasili Kașirin și a altor cetățeni ruși, susținerea Ucrainei în cadrul ONU în detrimentul Rusiei, intenția deocamdată camuflată de acționare în judecată a Rusiei în chestiunea sancțiunilor economice, chiar dacă reprezintă, aparent, acțiuni firești de asigurare a securității constituie, în același timp, acțiuni clare de menținere a conflictului cu Rusia.

în paralel cu integrarea europeană. Un asemenea scenariu, agreat în Republica Moldova de formațiuni precum Partidul Liberal și de analiștii politici care văd un pericol în fetișizarea neutralității și în urmarea traseului multivectorialității nediferențiate⁴⁴, ar reprezenta o supralicitare ce ar conține mai multe riscuri decât beneficii. În cazul punerii în aplicare a acestui program, Moldova nu va putea evita amorsarea spiralei separatismelor, devenind un nou poligon de confruntări civile. Ignorarea acestor riscuri este extrem de periculoasă, deși anularea completă a acestui scenariu la fel este imposibilă - este greu de crezut că în viitorul apropiat în Republica Moldova vor înceta discuțiile pe tema extinderii NATO.

- b) **Continuarea procesului de integrare europeană și instituirea unui moratoriu la tema neutralității și a NATO.** Acest scenariu, ce rezultă și din Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova⁴⁵, este fezabil și ar avea meritul de a nu fi foarte deranjant pentru Moscova, în cazul în care, în viitorul apropiat, Rusia va avea o politică de „revenire la ea însăși”, în vederea soluționării problemelor de ordin intern - criza economică, căderea rublei etc. În același timp, scenariul dat va perpetua *status quo*-ul. Totuși, în ipoteza în care *status quo*-ul nu poate fi susținut, acest scenariu are puține șanse de a se materializa.
- c) **Continuarea procesului de integrare europeană și consfințirea neutralității Republicii Moldova printr-un „Pact de Stabilitate”, agreat de marile puteri ale lumii.** Un astfel de scenariu ar rezolva în mare parte problemele de securitate ale

țării și ar fi un exemplu de coexistență pașnică în această parte a globului. Dar șansele realizării unui asemenea proiect politic sunt, deocamdată, ne semnificative, din cauza reticenței marilor puteri de a acorda garanții de securitate și de a recunoaște statutul de neutralitate. Totuși, într-o perioadă de unu-doi ani, continua agravare a situației în regiune ar putea reclama producerea unor atare aranjamente. Și Moldova a trebui să insiste asupra realizării lor.

- d) Schimbarea opțiunii integraționiste a Moldovei prin reorientarea țării spre Uniunea Eurasiatică. Acest proiect politic, agreat de Partidul Socialiștilor, este deocamdată minoritar, deși se atestă o creștere a susținerii pentru el. O asemenea „piruetă” geopolitică aduce riscuri mari, fapt confirmat și de exemplul Ucrainei după Summitul de la Vilnius.

Fiind un stat mic, Republica Moldova va continua să se afle în albia scenariului b), care reclamă cele mai puține costuri și care îi permite să acționeze situațional, fără a recurge la acțiuni de anvergură. Cu toate acestea, singura modalitate de a avea o politică externă cât de cât activă e să se treacă la pregătirea graduală a scenariului c). Aceasta ar asigura lansarea de inițiative în cadrul formatelor de negocieri existente; implicarea, fie și parțială, a Transnistriei în acțiunile de implementare a Acordului de Asociere; adoptarea unui pachet de legi cu privire la Autonomia Găgăuză, agreate de Chișinău și Comrat, implementarea treptată a reformelor europene. Iar concesiile să se facă în acele situații, când viteza reformelor ar intra în contradicție cu stabilitatea politică. Bineînțeles că o condiție *sine qua non* pentru realizarea acestui scenariu e ameliorarea situației geopolitice din regiune și relansarea dialogului dintre Moscova și capitalele occidentale.

44 Iulian Chifu, „Opțiunile de securitate ale Republicii Moldova”, accesibil pe http://www.cpc-ew.ro/pdfs/carte_202.pdf

45 http://nato.md/uploads/Analize%20si%20comentarii/Jurnal%20Academic/JA_nr_9.pdf

Concluzii și recomandări

Concluziile și recomandările studiului vizează două aspecte. În primul rând, ele au în vedere „orientarea strategică” a Republicii Moldova - de asigurare a securității, în condițiile în care Sistemul European de Securitate este în soluție. În al doilea rând, ele țintesc tacticile ce ar trebui urmate pentru ca procesul de asigurare a securității să se realizeze într-un mod adecvat.

Ca element al unei noi orientări strategice poate servi, în mod indubitabil, activizarea graduală a Chișinăului cu scopul de a obține noi aranjamente internaționale ce ar garanta neutralitatea țării sau ar oferi garanții de securitate, păstrând în același timp cursul proeuropean al țării. În vederea obținerii acestui obiectiv este necesară activizarea diplomatică în formatele actualmente amorțite, precum 5+2, OSCE, ONU etc. Strategiile de conservare a *status quo*-ului nu mai funcționează, întrucât semnarea Acordurilor de Asociere la UE de către Ucraina, Moldova și Georgia au ruinat echilibrul fragil din regiune. Chiar dacă, pentru moment, o activizare a formatelor existente pare imposibilă, în viitorul apropiat ar putea să apară anumite ferestre de oportunitate, ținând cont de agravarea situației regionale, de criza economică din Rusia și Ucraina, de imposibilitatea conservării situației din Donbas și Luhansk, și de necesitatea de a rezolva problema Crimeii.

Neutralitatea rămâne un concept-cheie, consfințit de principalele documente ce vizează sistemul de securitate al Republicii Moldova. Este adevărat că neutralitatea, chiar și atunci când este recunoscută oficial, nu poate ține loc de soluție de securitate, pentru că respectarea ei depinde de nevoia directă a unui sau altui actor major. Însă renunțarea la acest concept implică și mai multe costuri decât păstrarea ei. În fond, criza din Ucraina a impus în regiune logica „minimizării costurilor”, excluzând-o pe cea a „maximizării beneficiilor”. Respectiv, drept opțiuni de securitate, urmează să fie alese acele orientări strategice, care nu conduc la agravarea situației.

Noua orientare strategică urmează să clarifice, fie și parțial, rolul și cadența integrării europene a Republicii Moldova ca proces de furnizare de stabilitate. Deocamdată, în privința euro-integrării persistă o ambiguitate; deși procesele de integrare europeană sunt declarate o prioritate a politicii externe a Republicii Moldova, există o rezistență față de ele atât în interior, cât și la Moscova. Poziția Kremlinului față de aceste procese este una negativă, chiar dacă nu este exprimată la fel de tranșant ca poziția față de extinderea NATO. Această antagonizare progresivă a Rusiei față de Acordurile de Asociere la UE trebuie să fie oprit printr-un dialog continuu purtat cu Moscova.

În ceea ce privește pașii concreți, care trebuie întreprinși pentru a evita eșuarea în logica exclusivistă și revanșardă, se impun următoarele acțiuni:

- Confirmarea, prin adoptarea unei Declarații comune, semnate de participanții la formatul 5+2, a adeziunii față de înțelegerile privind principiile de soluționare a conflictului transnistrean, convenite anterior.
- Strategia pașilor mici trebuie să fie abandonată în favoarea unei abordări care să atace în mod direct problematica, fără a face ocoluri interminabile prin subiectele sociale și cele economice. De asemenea, Programul „Susținerea măsurilor de consolidare a încrederii” trebuie să fie modificat pentru a viza doar proiectele care, în mod realist, interconectează cele două maluri de Nistru.
- Crearea unui centru de analiză ce ar monitoriza evoluțiile din zonele expuse pericolului separatismului. Aceasta ar determina Chișinăul să acționeze proactiv, nu reactiv, respectiv să le propună regiunilor o agendă de discuție bazată, prioritar, pe solicitările provenite din aceste unități administrative.
- Adoptarea unui pachet de legi cu privire

la Autonomia Găgăuză, agreat atât de Chișinău cât și de Comrat. Acest pachet urmează să fie elaborat printr-o amplă dezbatere, care să implice consultanța juridică internațională și preluarea celor mai bune practici mondiale în domeniu.

- Consolidarea sistemului financiar-bancar prin contracararea tentativelor de preluare ostilă a băncilor și prin stabilizarea cursului leului.
- Stoparea hărțuirii și arestării nemotivate, cu tentă politică, a persoanelor ce susțin și promovează alte opțiuni decât integrarea europeană; crearea aranjamentelor politice care vizează cooptarea formațiunilor politice moderate la actul guvernării.

Despre Autor

Cornel Ciurea este politolog și comentator politic din Republica Moldova. A lucrat la Teleradio-Moldova (1994-1996), fiind coordonatorul programului european de schimb de programe Eurovision. De asemenea, el a lucrat o anumită perioadă în presa scrisă ca director și editorialist al săptămânalului *Democrația* (2006-2009). Din anul 2009 până în prezent, Cornel Ciurea lucrează ca expert în probleme politice și sociale la Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) "Viitorul". Între 2010 și 2014, el a fost angajat de către OSCE ca expert în problemele partidelor politice și politicilor de gen. Din 2010 până în 2014 Cornel Ciurea a activat în calitate de coordonator al unui proiect european finanțat de Slovak Aid, numit Convenția Națională pentru Integrare Europeană, care este un instrument important pentru menținerea și dezvoltarea în continuare la nivel național a discuțiilor pe tematica UE. De asemenea, Cornel Ciurea este invitat permanent în calitate de comentator politic la diferite posturi de televiziune din Moldova.

**Această publicație este realizată de Asociația pentru Politica Externă cu suportul Fundației Est-Europene, din resursele acordate de Guvernul Suediei prin intermediul Agenției Suedeze pentru Dezvoltare și Cooperare Internațională (Sida) și Ministerul Afacerilor Externe al Danemarcei/DANIDA. Opiniile exprimate aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al Fundației Est-Europene, Guvernului Suediei, Sida sau al Ministerului Afacerilor Externe al Danemarcei/DANIDA.*

Asociația pentru Politica Externă (APE) este o organizație non-guvernamentală activitatea căreia este dedicată susținerii procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană, promovării reformelor democratice și a soluționării politice a problemei transnistrene în contextul integrării europene a țării.

Asociația pentru Politica Externă (APE)
Str. Sciusev, 64, Chișinău, MD-2012
Republica Moldova
Tel.: +373 22 22.44.30; +373 22 21.09.86
Fax: +373 22 21.09.86
E-mail: office@ape.md
www.ape.md
www.europa.md